

Посилання

1. Баранівська Л. Військова музика козацько-гетьманської держави (на прикладі Київського полку: 1648–1782 рр.) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://museum-ukraine.org.ua/?p=849>.
2. Дзюба О.М. Приватне життя козацької старшини XVIII ст. (на матеріалах епістолярної спадщини) / О.М. Дзюба. – К., 2012. – 347 с.
3. Дневные записки малороссийского подскарбия генерального Якова Марковича. – М., 1859. – Ч. I. – 242 с.
4. Доба гетьмана Івана Мазепи в документах / [упорядник С. Павленко]. – К., 2007. – 1144 с.
5. Егоров І. Вирши о смерти в синодике XVIII ст. / І. Егоров // Киевская старина. – 1903. – № 6. – С. 169–170.
6. Замура О. «Великий шаленець»: смерть і смертність в Гетьманщині XVIII ст. / О. Замура. – К.: К.І.С., 2014. – 240 с.
7. Козачинська В.В. Українське бароко: героїко-античне бачення концепту смерті / В.В. Козачинська // Наукові записки: Філософія та релігієзнавство (Ювілейний випуск до 70-річчя з дня народження В.С. Горського). – К.: Видавничий дім «КМ Академія», 2002. – Т. 20. – 54 с.
8. Кочегаров К.О. Участь козаків Лубенського полку в придушенні Башкирського повстання 1704–1711 рр. / К.О. Кочегаров // Український історичний журнал. – 2010. – № 6. – С. 18–33.
9. Лазаревский А. Люди Старой Малороссии / А. Лазаревский // Киевская старина. – 1882. – № 8. – С. 243–253.
10. Лазаревский А. Люди Старой Малороссии / А. Лазаревский // Киевская старина. – 1886. – № 1. – С. 12–13.
11. Лазаревский А. Старинные малороссийские портреты / А. Лазаревский // Киевская старина. – 1982. – № 10. – С. 173–174.
12. Лист чернігівського полковника Павла Полуботка до племінника з настановою відвезти додому для похорону тіло генерального хорунжого. 1720 р., 8 квітня // Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського, ф. I, № 57480, арк. 13 зв.
13. Марцінковський І. Патологоанатомічні розтини померлих і бальзамування тілу запорозьких козаків / І. Марцінковський // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні: 36. наук. ст. – 2013. – Вип. 22, ч. 1. – С. 215–218.
14. Морозов О. Ніжинські полковники брати Золотаренки (історико-біографічний нарис) / О. Морозов // Ніжинська старовина: Історико-культурологічний збірник. Випуск 1(4) / Центр пам'ятокознавства НАН України та УТОПІК, Ніжинська міська організація УТОПІК. – 2005. – С. 44–60.
15. Модзалевский В. Малороссийский родословник / В. Модзалевский. – Т. 1. – К., 1908. – 54 с.
16. Некрополи України / [упор.: Дивний І.В., Пархоменко М.Т., Титова О.Л.]. – К., 1999. – 287 с. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrainica.org.ua/ukr/content/2721>.
17. Права, по которым судится малороссийский народ. 1743 р. – К.: Наукова думка, 1997. – 603 с.
18. Пришляк В. Григорій Граб'янка (історико-генеалогічна розвідка) / В. Пришляк // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/58421/36-Pryshliak.pdf?sequence=1>.
19. Сегеда С.П. Гетьманські могили / С.П. Сегеда. – К.: Наш час, 2010. – 440 с.
20. Скальковский А. Похороны запорожца в 1772 году / А. Скальковский // Киевская старина. – 1898. – № 2. – С. 43–47.
21. Таїрова-Яковлева Т.Г. Иван Мазепа і Російська імперія. Історія «зради» / Переклад з російської о. Ю. Мицика. Санкт-Петербурзький державний університет; НАН України. Інститут історії України. – К.: ТОВ «Видавництво «Кліо», 2013. – 403 с.
22. Тананаева Л.И. Надгробный портрет в Речи Посполитой (XVI–XVII века) / Л.И. Тананаева // Категории жизни и смерти в славянской культуре. – М.: Институт славяноведения РАН, 2008. – 368 с.

23. Тестамент Івана Мануйловича. 1734 // Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. Вернадського, ф. 1, спр. 57558.

24. Тестамент значкового товариша Чернігівського полку Дем'яна Рашевського. 1726 // Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського, ф. 1, спр. 57548.

25. Федорук Я. Писемне джерело 1651 року про поховальний обряд українського козацтва / Я. Федорук // Український археографічний щорічник. – Вип. 16/17. – Т. 19/20. – Київ, 2012. – 780 с.

26. Чернігівський літопис (підготовка до друку, передмова і коментар Ю. Мицика) // Сіверянський літопис. – 1996. – № 4. – С. 105–122.

Попружная А.В. Смерть в походе или похоронные практики казацкой старшины второй половины XVII–XVIII вв.

В статье рассматриваются традиции похорон представителей казацкой старшины, которые погибли в далеких военных походах.

Ключевые слова: Гетманщина, похоронные церемонии, казацкая старшина

Popruzhna A.V. Death in the campaign or burial practices of Cossack officers' at the second half of XVII – XVIII centuries

The article refers to the burial tradition of Cossack officers' representatives, who died in distant military campaigns.

Key words: Hetman, funeral ceremony, Cossack officers.

20.03.2015 p.

УДК 94(477):331.105.445 «16/17»

С.В. Щербина

**РЕМІСНИЧІ ЦЕХИ НА ТЕРИТОРІЇ
НІЖИНСЬКОГО ПОЛКУ У XVII – XVIII СТ.**

У статті схарактеризовані центри та галузева структура ремісничого виробництва на території Ніжинського полку у XVII – XVIII ст.

Ключові слова: ремесло, цех, Ніжинський полк, магдебурзьке право.

Надання магдебурзького права містам Лівобережної України мало позитивне значення для соціально-економічного розвитку регіону і, зокрема, ремісничого виробництва. Друга половина XVII ст. характеризувалась поглибленням суспільного поділу праці та подальшим зростанням міст та містечок – осередків промисловості й торгівлі. Значним ремісничим центром Північного Лівобережжя було полкове місто Ніжин. На думку В. Романовського, у 1666 р. Ніжин був третім серед найбільших ремісничо-торгівельних центрів Гетьманщини після Стародуба і Києва [1, 96; 2, 52]. За даними Румянцевського опису Лівобережної України 1765–1769 рр., у місті ремеслом займалась майже половина городян: «Жители, будучи

больше из купцов и ремесленников, все нужно покупают с рынка и тем дают земледельцу случай произведенное своим трудом обработать во всякое время на деньги» [3, 64].

Цехові корпорації в Ніжині почали виникати ще в першій половині XVII ст. після надання місту в 1625 р. магдебурзького права. Від 1634 р. тут існували ткацький і ковальський цехи [4, 371]. У 1669 р. представники Ніжинських кушнірського, різницького і шевського цехів звернулись до царського уряду з проханням видати конфірмаційні грамоти замість тих, що згоріли під час пожежі 1668 р. [5, 315].

У 60-х рр. XVIII ст. у Ніжині працювало 480 ремісників 40 спеціальностей. Так, виробництвом харчів і напоїв займалися хлібники, калачники, бубликарі, м'ясники, крупники, крохмальники, броварники, винокури; одягу і взуття – кушніри, кравці, шевці, чоботарі, шапкарі; шкір і тканин – шаповали, римарі, сідлярі, фарбувальники; металевих і дерев'яних виробів – ковалі, золотарі, сріблярі, слюсарі, бондарі, стельмахи, теслі, конвісарі, сніцарі; а також гончарі, цеглярі, склярі, іконописці, малярі, гребінники, музики, цирульники, фурмани, візники [6, 53–54]. Слід зазначити, що на 480 ремісників припадало 207 робітників і служок, заробітна платня яких залежала від фаху, участі у роботі й від того, де вони харчувалися і як одягалися. Наприклад, робітник К. Зленко наймався до стельмаха П. Пучки за 10 крб. (на власному забезпеченні) [6, 59].

Одним із найбільших на території Північного Лівобережжя був Ніжинський музичний цех, затверджений 1652 р. Б. Хмельницьким, який знаходився «под ведением полковой Нежинской канцелярии» [7, арк. 373]. У 1716 р. право корпорації відбувати повинності лише на користь Красноостровського монастиря підтвердив І. Скоропадський [7, арк. 375]. У XVII – XVIII ст. Ніжин був відомим центром ювелірного ремесла. Так, у першій половині XVII ст. серед майстрів Ніжинського ковальського цеху згадувались золотарі [5, 318].

У 1780 р. у Ніжині були зафіксовані «цеховие дворы, отдающиеся в наем»: ткацький, шевський, калачницький, ковальський, кушнірський і різницький [8, 56].

За даними О. Шафонського, в Ніжині у 80-х роках XVIII ст. було 8 цехів: шевський; кравецький, до якого входили кушніри; різницький; ковальський, що об'єднував котельників і слюсарів; калачницький; ткацький; гончарський; музичний. Також у Ніжині працювали позацехові ремісники, як-от каменярі, цирульники, рибалки. Загалом, у місті нараховувалось 657 майстрів [9, 476–483]. У 80-х рр. XVIII ст. у Ніжині працювало 8 «серебренников и золотых дел мастеров» і був заснований

золотарський цех, короґва якого представлена в експозиції Чернігівського історичного музею імені В.В. Тарновського [9, 476; 116].

У 1666 р. у м. Батурині нараховувалось 58 ремісничих дворів, а найбільш поширеними були професії шевців і ковалів – по 10 дворів [1, 96]. Характерним явищем для місцевих жителів було поєднання занять ремеслом і хліборобством. У 20-х рр. XVIII ст. місцеві ремісники об'єднались у 5 цехів – шевський, кравецький, калачницький, ткацький та різницький. Найбільш численними були корпорації шевців (38 дворів) та кравців (28 дворів) [10, 76–78]. Загалом батуринські ремісничі об'єднання налічували 171 чол. «цехових» майстрів [11, 119; 10, 315]. В середині XVIII ст. у Батурині існували калачницький цех – 11 дворів, ткацький – 12 дворів і різницький – 9 дворів [12, 113; 67, 39–40]. Крім того, в місті працювали позацехові ремісники: ковалі – 15 дворів, музики – 6 дворів, гончарі – 5 дворів, теслі – 5 дворів [13, 40–41]. У 1750 р. до Батуринського шевського цеху входили Я. Лесенко, К. Оксененко з братом, Стефан (Вакулин зять), І. Горбаневець з братом, Л. Гарасименко, Т. Попок з синами, Г. Базавлей з зятем, М. Бондаренко, П. Бондаренко, П. Рубанзшурином, Ф. Воскобойник, І. Андрущенко, вдова Н. Допиха, С. Селиченко, Я. Попельник, М. Шкляренко, І. Харевський та члени цеху, «не умеющие ремесства» – Д. Мохно, вдова Киселиха, вдова Моциха, А. Булда, Ф. Бондар, О. Шевченко, вдова Каплиха й З. Дорофеєнко [11, 140–141]. Серед інших корпорацій Батурина слід відзначити об'єднання рибалок, які боронили власні інтереси та допомагали один одному у риболовлі [14, 282]. У 1750 р. рибальським отаманом (цехмістром) був М. Бузун [11, 136].

Глухівські ремісники почали об'єднуватись у цехи в другій половині XVII ст. 15 квітня 1664 р. військовий підскарбій Р. Ракушка, «видячи, и доброе зачатое дело Богу приятное» та «зядля размноженія хвали Божией и скорейшой услуги на потребу войсковую», санкціонував створення в місті цеху котлярів, ковалів, слюсарів та димарників [15, 531–532]. У 1666 р. у Глухові виник калачницький цех, який проіснував досить довгий час. У фондах Чернігівського історичного музею ім. В.В. Тарновського зберігається книга Глухівського різницького цеху 1716–1900 рр., яка містить, крім традиційних записів про надання привілеїв цеховим ремісникам, відомості про прийом нових членів і обрання цехмістра, а також тексти релігійного характеру, які мали на меті виховання християнської моралі та добропорядності у членів цеху [16]. Окрему частину книги було присвячено «померлим братам цеху резницького глуховського» [16, арк. 119–119 зв.] та дійсним членам цеху, «чтоб в потомние часы было сведомо

и памятно сие» [16, арк. 144–144 зв].

У 80-х рр. XVIII ст. у Глухові працювали ремісники наступних спеціальностей: 1 срібляр, 2 музики, 7 різників, 11 калачників, 2 котлярі, 1 бондар, 24 чоботарі, 10 кравців, 8 шаповалів, 1 кожум'яка, 1 римар, 3 ткачі, 4 малярі, 3 шапочники, 4 столярі, 2 шклярі [17, 438]. Майстри, котрі входили до кравецького, шевського, ковальського, різницького, перепечайського цехів, «имеют лучшее продовольствие от своих работ, производимых ими из покупаемых тут же надобных материалов и вещей» [17, 440].

Надання м. Кролевецю у 1644 р. магдебурзького права призвело до пожвавлення економічного життя і сприяло організації ремісничих цехів. У 1660 р. кролевецькі кравці й кушнірі об'єдналися у «кравецьке братство», яке налічувало 40 ремісників. Цехова книга (1660–1765 рр.) цієї корпорації зберігається у фондах Чернігівського історичного музею імені В.В. Тарновського [18]. Вона складається з реєстру братчиків, копій документів, що підтверджували право на заснування цеху та регулювали напрями його діяльності, записів про вступ до ремісничого об'єднання та господарських нотаток. У книзі зустрічаються приписи, які забороняли ремісникам з інших місцевостей «роботи кравецької и кушнерской роботи» у Кролевеці та прилеглих селах без сплати «до шкатули братерской коп осм личбы литовской» [18, арк. 8–9]. Досить поширеною в цеху була передача ремесла у спадок – вочевидь, кравецько-кушнірське ремесло було справою родинною. Вступаючи до цеху 9 вересня 1684 р., М. Попович зазначив: «по смерти моей волно ремесло робити кравецкое и кушнерское детям моим» [18, арк. 20]. У цеховій книзі чітко фіксувались суми, які слід було сплачувати при «єднанні цеху». При «визволці» учня до цехової скриньки вносили «полталяра до скринки брателской, цехмістру три шаги, старшим братьям по три чехи и клучнику три чехи, писару три чехи, молодшому шах, цебер пива, гарнець горілки» [18, арк. 40].

У 1671 р. у Кролевеці існували слюсарський, ковальський, котлярський і гончарський цехи [19, 382]. У другій половині XVIII ст., крім того, функціонував ткацький цех, створений наприкінці XVII – на початку XVIII ст. [20, 12].

У м. Коропі протягом XVIII ст. існували шевський, різницький, гончарський, кравецький, шаповальський та ковальський і котлярський цехи [21, 156]. Про обтяжливість міських повинностей та залучення місцевих ремісників до робіт по обслуговуванню війська свідчить універсал І. Мазепи від 2 листопада 1700 р. Коропському ковальському і котлярському цеху, в якому наголошувалось, що ремісники «з давних часов на наших гетьманских работизн зостаючи, волни бивали от всяких тяглих повинностей

меских, а тепер любо ті ж наши работизны отбувають, однак будто бы и до меских повинностей оных принаглятіе, в чом они просили себе нашего заступленія» [22, 364]. 2 листопада 1702 р. І. Мазепа мусив знову надати ремісникам оборонний універсал, в якому підтверджувались права цеху: «...аби оних до жадных тяглостей посполитих не потягано: но поневаж оны отдавна в наших потребах служачи, волности заживали мененной отой» [15, 298]. Надалі утиски ковальського цеху Коропа з боку місцевої влади та залучення окремих ремісників до робіт на користь можновладців не припинялись, що підтверджує чергове звернення С. Котляра до гетьмана. У відповідь 9 березня 1707 р. у оборонному універсалі зазначалось: «Пилно варуем и приказуем, абы п. сотник короповскій зо всем тамошним урядом жаднім способом ... до своих работизн не важился примушати, уходячи себе от нас за тое нагани и не пощадного караня» [22, 508].

У фондах Чернігівського історичного музею ім. В.В. Тарновського зберігається три цехові книги Коропа, які потрапили до Чернігівської губернської вченої архівної комісії у 1902 р. [23, 1]: «Книга Коропського сапожницького цеху» [24], «Книга цеху ковальського Короповського» [25] та «Книга Коропського кравецького і кушнірського цеху» [26]. Вони містять записи про вступ нових братчиків та розміри вступних внесків.

«Книга Коропського сапожницького цеху» була «учиненна для уписки настоящих мастеров» [24, арк. 6]. Цікаво, що досить часто майстри при входженні до корпорації сплачували наперед кошти і за поховання. Так, прийнятий до цеху А. Максак заплатив 3 крб. «для погребения его и сімейства» [24, арк. 66].

Книга Коропського ковальського цеху 1771–1901 рр. була заведена з метою «запису приходов и расходов цехових и кто как в оный цех должен входит» й мала слугувати «для потомних знаний» [25, арк. 2]. Вона містить текст постанови ратуші, в якій ішлося не лише про підтвердження прав ремісничої корпорації, а й про конкретні умови вступу до неї, зазначалися сума вступного внеску, строки канунів та рамки юрисдикції цехмістра, старшого брата і ключника [25, арк. 3–6 зв.]. З тексту книги видно, що крім ковалів до цеху входили котлярі. Характерними є записи про так звану «визволку» майстрів і підмайстрів, достатньо детально зафіксовані умови прийому та строки навчання учнів. Так, 25 грудня 1789 р. П. Мизин узяв в учні П. Третьякова на чотири роки, що засвідчив відповідний запис у книзі за присутності свідка – матері учня [25, арк. 19]. В окремому розділі «Книги цеху ковальського Короповського» поіменно зазначалось, якому майстру був підпорядкований той чи інший підмайстер.

Серед унікальних ремісничих корпорацій регіону

слід відзначити рибальський цех у Коропі. Рибальство потребувало об'єднання зусиль цілого гурту рибалок, які б могли вправно ловити рибу неводом. Очоловав об'єднання найдосвідченіший рибалка, який добре знав справу, вмів керувати процесом і розподіляти обов'язки серед своїх підлеглих.

Про високий рівень розвитку ремесла у Коропі наприкінці XVIII ст. свідчить наявність тут 25 кравців, 10 шапкарів, 20 овчинників, 30 м'ясників, 40 ткачів, 6 римарів, 20 теслів, 15 гончарів, 16 ковалів, 22 колісників, 55 чоботарів [27, 103].

У м. Борзні здавна існувало 5 цехів [28, 143]: ткацький, кравецький, шевський, ковальський, м'ясницький, в яких наприкінці XVIII ст. нараховувалося 143 майстри: м'ясників – 15, ткачів – 24, кравців – 30, чоботарів – 54, ковалів – 20 [9, 423–424]. До Борзнянського ковальського цеху входили також місцеві гончарі [29, 138].

У 1695 р. цехмістрам Борзенських різницького та кравецького цехів було надано дозвіл «за призволением и порадою межи всеми ими згодне и полюбовне учиненною, до единого цеху скупившись и соединившись, ремеслницкий свой для вспартя до церкви божественной потребных речей ... завести порядок» [30, 305].

У XVIII ст. у містечку Вороніж місцеві ремісники входили до ткацького цеху, цехова книга якого за 1742–1854 рр. зберігається у фондах Чернігівського історичного музею ім. В.В. Тарновського [31]. Записи у «вновь заведенной» [31, арк. 2] книзі свідчать про благодійницький напрям діяльності й підтримку церкви [31, арк. 30].

Наприкінці XVIII ст. у м. Конотопі працювало 300 кравців, 363 чоботарі, 30 ковалів, 2 котлярі, 143 ткачі, 23 гончарі, 7 іконописців та 17 майстрів, які займались обробіткою вовни [27, 102]. У XVIII ст. місцеві ремісники об'єднувалися у різницький, чоботарський, ковальський, кравецький і ткацький цехи [32, 43].

На території Північного Лівобережжя у XVII–XVIII ст. цехи існували не лише в містах, але й у містечках з порівняно невеликою кількістю населення. Показовою у даному відношенні було містечко Олишівка. Через неродючі ґрунти умови для заняття землеробством тут були несприятливі, відтак мешканці містечка, як правило, займались ремеслом і об'єднувалися у цехи. Провідне місце з-поміж них належало шевському цеху. Крім того, тут працювало 148 чоботарів, 32 ткачі, 10 котлярів та ковалів, 7 кравців, 38 кушнірів [28, 105–106].

У 1715 р. ніжинський полковник Л. Жураковський підтвердив привілеї на існування цеху в містечку Івангород, який об'єднував ткачів, шевців і кравців [19, 293; 28, 129]. В оборонному універсалі зазначалось, що внаслідок втрати автентичних документів під час пожежі виникла потреба захистити економічні привілеї

корпорації, забезпечити ремісників від обтяжливих повинностей [19, 293].

Населення містечка Нові Млини займалось переважно ремеслом і торгівлею. Найбільше в містечку у другій половині XVII ст. нараховувалось шевців (29 дворів), кушнірів (10 дворів), бондарів (12 дворів), гончарів і ковалів (по 8 дворів) [1, 101]. У середині XVIII ст. у Нових Млинах існувало 3 цехи – ткацький, чоботарський, кравецький [19, 294].

Отже, у другій половині XVII–XVIII ст. містам і містечкам Північного Лівобережжя був притаманний достатньо високий рівень розвитку ремесла, про що свідчить розлога номенклатура ремісничих спеціальностей і поширення цехових об'єднань. Ремісничі корпорації створювались не лише у великих містах, але й у містечках та навіть селах, де часом виникали об'єднання ремісників різних спеціальностей.

Посилання

1. Романовський В.О. Сільське і міське населення Лівобережної України в 60-х роках XVII ст. / В.О. Романовський // Народна творчість та етнографія. – 1958. – № 3. – С. 89–109.
2. Перепис населення українських міст XVII ст. / [підготовка до друку, передмова П. Пирого] // Сіверянський літопис. – 2010. – № 4–5. – С. 16–82.
3. Кулаковський В.М. Міста Лівобережної України у XVIII ст. та чисельність населення в них / В.М. Кулаковський // Історичні дослідження: Вітчизняна історія. – К.: Наукова думка. – 1981. – Вип. 7. – С. 63–69.
4. Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої (1618–1648) / П. Кулаковський. – К.: Темпора, 2006. – 496 с.
5. Єршов А. Ніжинські цехи в першій половині XVII ст. / А. Єршов // Чернігів і Північне Лівобережжя: Огляди, розвідки, матеріали [під редакцією М. Грушевського]. – К., 1928. – С. 315–318.
6. Кулаковський В.М. Ремесло і цехова система в містах і містечках Лівобережної України XVII ст. / В.М. Кулаковський // Історія народного господарства та економічної думки Української РСР. – К., 1980. – Вип. 14. – С. 53–60.
7. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського НАН України, ф. І, спр. 55453–55580, 516 арк.
8. Коваленко О. Неопублікований опис Ніжина початку 80-х років XVIII ст. / О. Коваленко, І. Петrenchенко // Ніжинська старовина. – 2006. – Вип. 2(5). – С. 51–61.
9. Шафонский А. Черниговского наместничества топографическое описание с кратким географическим и историческим описанием Малья России, из частей коей оное наместничество составлено / А. Шафонский. – К.: Университетская типография, 1851. – 697 с.
10. Мазепина книга / [упорядкування та вступна стаття І. Ситого]. – Чернігів: ЦНТЕІ, 2005. – 524 с.
11. Батурин: сторінки історії: [зб. документів і матеріалів / [редакція О.Б. Коваленко та ін.]. – Чернігів: КП «Видавництво «Чернігівські обереги», 2009. – 786 с.
12. Лазаревский А.М. Исторический очерк Батурина / А.М. Лазаревский // Чтения в Историческом обществе Несторалепописца. – К., 1892. – Кн. VI. – Отд. II. – С. 105–122.
13. Ситий І. Батурин доби Івана Мазепи / І. Ситий // Сіверянський літопис. – 2000. – № 3. – С. 36–46.
14. Лазаревська К. Київські цехи в другій половині XVIII ст. та на початку XIX віку / К. Лазаревська // Київ та його околиця в історії і пам'ятниках / [під редакцією М. Грушевського]. – К.:

Державне видавництво України, 1926. – С. 275–308.

15. Універсали Івана Мазепи (1687–1709) / [упорядники І. Бутич, В. Ринсевич]. – К.; Л.: НТШ, 2006. – Ч. II. – 798 с.

16. Чернігівський історичний музей імені В.В. Тарновського (далі – ЧІМ), інв. № Ал 441, 168 арк.

17. Опис Новгород-Сіверського намісництва (1779–1781) / [підготовка до друку та передмова П. Федоренка]. – К., 1931. – 595 с.

18. ЧІМ, інв. № Ал. 619, 40 арк.

19. Лазаревский А. Обзорение Румянцевской описи Малороссии. / А.М. Лазаревский – Чернигов: Губернская типография, 1866. – Вып. I. Полк Черниговский; Вып. II. Полк Киевский и Нежинский. – 390 с.

20. Карась А. Кролевецкое ткацтво / А. Карась. – Глухів: РВВ ГДПУ, 2008. – 100 с.

21. Шостак И. Коропские сапожники / И. Шостак // Земский сборник Черниговской губернии. – 1891. – № 6–7. – С. 155–168.

22. Універсали Івана Мазепи (1687–1709) / [упорядник І. Бутич]. – К.; Л.: НТШ, 2002. – Ч. I. – 780 с.

23. Местные известия // Черниговские губернские ведомости. – 1902. – № 2977. – 25 сентября. – Часть неофициальная. – С. 1.

24. ЧІМ, інв. № Ал 220, 213 арк.

25. ЧІМ, інв. № Ал 510/14, 73 арк.

26. ЧІМ, інв. № Ал 446, 73 арк.

27. Описи Київського намісництва 70–80-х років XVII ст.: описово-статистичні джерела / [відповідальний редактор П.С. Сохань]. – К.: Наукова думка, 1989. – 392 с.

28. Лазаревский А. Описание Старой Малороссии. Материалы для истории заселения, землевладения и управления / А. Лазаревский. – К., 1893. – Т. 2. Полк Нежинский. – 521 с.

29. Коваленко О. Неопубліковані нариси Володимира Євфимовського з історії Чернігово-Сіверщини / О. Коваленко, А. Острияк // Сіверянський літопис. – 2006. – № 4. – С. 126–139.

30. Доба гетьмана Івана Мазепи в документах / [упорядник С. Павленко]. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – 1144 с.

31. ЧІМ, інв. № Ал. 336, 35 арк.

32. Швьидько А.К. Анализ источников по социально-экономической истории Левобережной Украины (вторая половина XVII – первая половина XVIII в.) / А.К. Швьидько. – Днепропетровск: Днепропетровский государственный университет, 1981. – 108 с.

Щербина С.В. Ремесленные цехи на территории Нежинского полка в XVII–XVIII вв.

В статье охарактеризованы центры и отраслевая структура ремесленного производства на территории Нежинского полка в XVII–XVIII ст.

Ключевые слова: ремесло, цех, Нежинский полк, магдебургское право.

Shcherbyna S.V. Handicraft guilds on the territory of Nizhyn Cossack Regiment in XVII – XVIII centuries

In the article centers and sectors of craft manufacture on the territory of Nizhyn Cossack Regiment in XVII–XVIII centuries are characterized.

Key words: handicraft, guild, Nizhyn Cossack Regiment, Magdeburg Law.

17.03.2015 р.

УДК94 (477.51) «16–17»

Л.В. Лесик

МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ МІЩАН НІЖИНА XVII–XVIII СТ.

Стаття присвячена матеріальному становищу частини міщанства Ніжина XVII–XVIII ст.: купцям, міським урядникам, ремісникам та служнякам. Дослідження ґрунтується на деяких архівних матеріалах та Генеральному описі Лівобережної України 1765–1769 рр.

Ключові слова: Ніжин, міщани, купці, міські урядники, ремісники, матеріальне становище.

Останнім часом на перший план в історичній науці виходять дослідження, присвячені урбаністичним питанням XVII–XVIII ст. Серед праць, присвячених різним аспектам життєдіяльності міста, його уряду, соціальної структури тощо слід виділити роботи Ю. Волошина, Н. Білоус, Г. Доманової, І. Сердюка та інших науковців. Так, Н. Білоус у своїй монографії, присвяченій Києву, охопила всі сторони життя міста: надання магдебурзького права, організацію та структуру міської влади, управління містом, відносини громади з представниками влади [1]. Низка праць, присвячених міському магістрату Чернігова, належить авторству Г. Доманової. Дослідниця зосередила свою увагу на управлінні містом та порушила питання про становище і чисельність міщан Чернігова [2]. Деяко іншого напрямку роботи Ю. Волошина, які він присвятив соціальній та демографічній історії Полтавщини та власне Полтаві [3]. Історично-демографічна характеристика населення полкових міст, в тому числі і Ніжина, зроблена у дослідженнях І. Сердюка [4].

Щоб краще зрозуміти, як історичний процес впливає на розвиток того чи іншого міста, слід серед важливих питань його життєдіяльності не забувати про інші (на перший погляд другорядні) проблеми. Оскільки м. Ніжин в царині урбаністичних процесів досліджений недостатньо, метою даної роботи є оглядове знайомство з матеріальним становищем різних станів ніжинського міщанства.

За даними описів м. Ніжина можна провести короткий аналіз соціального і матеріального становища купців, урядників, ремісників, козаків, духовенства, іноземців (російський гарнізон, греки, росіяни, поляки), селян, служників. Тож купці становили верхівку ніжинського суспільства. Більшість з них були греками та вихідцями з інших країн. Повноправними господарями у місті почували себе представники родин російських купців Каблукових та Алісових. Так Петро Каблуков (зять Максима Алісова) спільними з тестем зусиллями після чергової міської пожежі самовільно загородили огорожено частину вулиці з колодязем. Під час судового слідства виявилось, що купці привласнили дворище спадкоємиці магістратського писаря Драбенкова. Сам купець Каблуков не визнав свого протиправного вчинку, повідомив, що не підлягає малоросійському суду і повертати загарбану